

EVREII DIN TRANSILVANIA ÎNTRE 1870-1930. CONTRIBUȚII DEMOGRAFICE

Ioan Bolovan

Universitatea „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca

Începând cu zorii evului mediu, alături de români s-au așezat durabil, de-a lungul unui întreg mileniu, mai multe popoare care au influențat istoria autohtonilor cu o intensitate ce a variat în timp. Printre etniile care au găsit de-a lungul și de-a latul pământului românesc un mediu favorabil afirmării lor s-au numărat maghiarii, germanii, evreii, armenii etc. Firește, prezența acestora între români nu a fost unitară nici din punct de vedere cronologic (ei venind în momente istorice diferite), nici din punct de vedere demografic, unii stabilindu-se în număr mai mare, alții într-o proporție mai redusă. Evreii au fost una dintre etniile cele mai importante care s-au așezat pe teritoriul României și care au avut contribuții remarcabile la progresul material și spiritual din acest spațiu. În spațiul restrâns al manifestării de față vom încerca să punctăm câteva aspecte demografice referitoare doar la populația evreiască din Transilvania între emancipare și holocaust.

Sub numele de *Transilvania*, specialiștii desemnează de regulă doar spațiul intracarpatic, însă cei mai mulți înțeleg astăzi acea parte a României care este formată din câteva regiuni ce au avut de-a lungul mai multor secole un destin aproape identic: Ardealul (cunoscut până la 1867 ca fostul principat autonom Transilvania), Banatul, Crișana și Maramureșul. Aceste teritorii au fost cucerite succesiv începând cu sec. XI-XII de către regatul Ungariei, după 1541 parțial de către turci și după 1699 în totalitate de către austrieci. Până după primul război mondial, Transilvania a fost condusă aproape în exclusivitate pe plan central dar și la nivelul unităților administrative zonale de către maghiari, sași și secui, românii, populația nu numai autohtonă dar și majoritară din punct de vedere demografic, fiind eliminați de la beneficiile politice, economice și culturale ale statului în care trăiau. Pe teritoriul Transilvaniei, evreii sunt atestați încă de la începutul evului mediu¹, însă de o prezență evreiască mai consistentă nu putem vorbi până în epoca modernă. Acest lucru este confirmat de izvoarele documentare cu caracter statistic ce devin tot mai numeroase către mijlocul secolului al XIX-lea.

¹ A se vedea lucrările lui Ladislau Gyémánt, *Evreii din Transilvania. Destin istoric*, Cluj-Napoca, 2004; Moshe Carmilly-Weinberger, *Istoria evreilor din Transilvania (1623-1944)*, București, 1994.

Specialiștii consideră că perioada statistică începe în Transilvania abia din a doua jumătate a sec. al XIX-lea, când se organizează periodic recensământuri și se creează instituții specializate în evidența populației și a fenomenelor statistice. Cadrul cronologic al comunicării de față este circumscris de două recensământuri, cel din 1870, primul efectuat de către autoritățile maghiare după emanciparea civilă a evreilor din Ungaria la 1867, și cel din 1930, ultimul recensământ efectuat de către autoritățile române înainte de izbucnirea celui de al doilea război mondial. Din păcate, despre subiectul tratat de noi nu s-a scris prea mult nici în țară, nici în străinătate, existând totuși câteva abordări demografice valoroase care parțial se ocupă de subiectul pe care-l avem în vedere².

Pentru început, trebuie să menționăm faptul că în toate recensământurile efectuate de către autoritățile maghiare de la Budapesta în 1870, 1880, 1890, 1900 și 1910, evreii nu apar ca etnie distinctă. În timpul dualismului austro-ungar, pe teritoriul Ungariei (unde era inclusă și Transilvania) recensământurile nu au mai înregistrat oficial naționalitatea locuitorilor ci numai limba maternă, înțeleasă ca „limba pe care cel chestionat o vorbește mai bine și cu cea mai mare plăcere”³. Acest criteriu a permis oficialităților să denatureze premeditat datele statistice, să sporească artificial numărul maghiarilor, mai exact al „vorbitoarelor” de limbă maghiară ca „limbă maternă”. În consecință, evreii, armenii, mare parte din rușii, slovaci, țigani etc. au fost incluși în rândul maghiarilor, ceea ce a făcut ca ponderea populației maghiare din Ungaria să crească între 1880-1910 de la 41,2% la 48,1%, în timp ce proporția nonmaghiarilor a scăzut de la 58,8% la 51,9%⁴. În aceste împrejurări, din volumele recensământurilor dintre 1870-1910, tipărite de către autoritățile maghiare, i-am identificat pe evrei pe baza religiei, cunoscându-se relativa omogenitate confesională a acestei etnii. Deci, în tabelele din comunicarea noastră, numărul evreilor corespunde cu numărul celor de religie „izraelită”, cum îi înregistrează pe evrei documentele epocii. Chiar dacă la recensământul din 1930 autoritățile românești au inclus mai multe criterii de denominare etnică (neamul, limba maternă), noi am preferat să rămânem consecvenți ca și pentru perioada anterioară și am identificat numărul evreilor din Transilvania pe baza religiei „mozaice”, așa cum figurează în volumul tipărit.

O primă observație ce se impune pe baza datelor statistice avute la îndemână este aceea că între 1870-1930, populația evreiască din Transilvania a avut un ritm de

² Sabin Manuilă, *Evoluția demografică a orașelor și minoritățile etnice din Transilvania*, în „Arhiva pentru știința și reforma socială”, 8, nr. 1-3, 1929; Anton Golopenția, *Populația evreiască a țării în lumina recensământului din 1930*, în „Porunca vremii”, 10, 22 martie 1941 (republicat în Anton Golopenția, *Opere complete. Vol. II. Statistică, demografie și geopolitică*, ediție de Sanda Golopenția, București, 1999; Ernő László, *Hungarian Jewry: Settlement and demography from 1735-38 to 1910*, în „Hungarian-Jewish Studies”, I, 1966; Eugen Glück, *Populația evreiască a orașelor și satelor din Transilvania (1688-1920)*, în „Anuarul Institutului de Istorie Cluj-Napoca”, 31, 1992.

³ Sorina Paula Bolovan, Ioan Bolovan, *Transylvania in the Modern Era. Demographic Aspects*, Cluj-Napoca, 2003, p. 173.

⁴ László Katus, *Multinational Hungary in the Light of Statistics*, în vol. *Ethnicity and Society in Hungary*, edited by Ferenc Glatz, Budapest, 1990, p. 120.

creștere mult mai ridicată decât cel al întregii populației (a se vedea tabelul nr. 1). Astfel, dacă populația totală a provinciei a crescut în cele șase decenii cu 31,3%, evreii au înregistrat o creștere de 83,6%, ceea ce înseamnă că populația evreiască a sporit de aproape 2,7 ori mai mult decât restul etniilor din Transilvania. O atare evoluție este oarecum opusă realităților din epoca anterioară emancipării, deoarece în prima jumătate a secolului al XIX-lea, ponderea evreilor în ansamblul populației totale a Transilvaniei s-a diminuat, ca urmare a politicii oficiale a autorităților (expulzări, interdicții de așezare etc.)⁵. Firește, sporul mult mai consistent din intervalul cronologic 1870-1930 nu s-a datorat exclusiv sporului natural mai ridicat al evreilor, așa cum au observat încă de la mijlocul secolului al XIX-lea observatorii avizați ai fenomenelor demografice⁶. La o atare creștere spectaculoasă a contribuit din plin și imigrarea în Transilvania (cel puțin până la primul război mondial) a multor evrei din Galiția, Bucovina și Imperiul țarist, unde pogromurile și persecuțiile antievreiești au determinat un val aproape continuu de emigrare, cu câteva puncte anuale de maximă intensitate la sfârșitul sec. al XIX-lea și începutul sec. XX⁷.

Tabel nr. 1. Evoluția populației evreiești din Transilvania (1870-1930)

	1870*	1880**	1890***	1900**	1910**	1930****
Populația totală	4 225 000	4 039 100	4 430 000	4 884 470	5 274 205	5 548 363
Numărul evreilor	105 000	106 513	145 000	160 352	184 508	192 833
Ponderea evreilor	2,48%	2,63%	3,27%	3,28%	3,49%	3,47%

* *A Magyar Korona országaiban az 1870. év elején végrehajtott népszámlálás eredményei*, Pest, 1871 (populația totală și numărul evreilor din Transilvania s-au obținut prin rotunjirea în minus a comitatelor aflate la granița actuală a României cu Ucraina, Ungaria și Serbia-Muntele Negru, deoarece unele localități nu mai fac parte din Transilvania)

** *Recensământul din 1880. Transilvania, Recensământul din 1900. Transilvania și Recensământul din 1910. Transilvania*, coord. Traian Rotariu, București, 1997-1999

*** *A Magyar Korona országaiban az 1891. év elején végrehajtott népszámlálás eredményei, I rész*, Budapest, 1893 (populația totală și numărul evreilor din Transilvania s-au obținut prin rotunjirea în minus a datelor din comitatele aflate la granița actuală a României cu Ucraina, Ungaria și Serbia-Muntele Negru deoarece unele localități nu mai fac parte din Transilvania)

**** *Recensământul general al populației României din 29 decembrie 1930*, vol. II, București, 1938

⁵ Ladislau Gyémánt, *Evreii din Transilvania în epoca emancipării/The Jews of Transylvania in the Age of Emancipation 1790-1867*, București, 2000, p. 14.

⁶ Ludwig Reissenberger, *Zur Kenntniss der Volksbewegung in Siebenbürgen. Ein Beitrag zur Statistik dieses Landes*, în *Izvoare de demografie istorică. Vol. II, sec. al XIX-lea – 1914. Transilvania*, editat de Iosif I. Adam, Ioan Pușcaș, București, 1987, p. 207.

⁷ Ralph Melville, *Permanent Emigration and Temporary Transnational Migration: Jewish, Polish and Russian Emigration from Tsarist Russia 1861-1914*, în vol. *Overseas Migration from East Central and South-Eastern Europe, 1880-1940*, edited by Julianna Puskas, Budapest, 1990, p. 135; Ladislau Gyémánt, *Evreii din Transilvania în epoca emancipării...*, p. 16.

Așa cum se poate observa din Tabelul nr. 1, creșterea spectaculoasă a numărului evreilor din Transilvania a fost acompaniată și de sporirea ponderii acestora în cadrul populației totale a provinciei de la 2,48% în 1870, la 3,47% în 1930. În interiorul secvenței temporale analizate, cea mai sesizabilă modificare a ponderii evreilor din Transilvania s-a produs în deceniul nouă al secolului al XIX-lea, deși „salturi” mai puțin consistente s-au mai înregistrat și între 1890-1910. Surprinde oarecum ceea ce s-a întâmplat pe plan demografic în Transilvania în deceniul opt al secolului al XIX-lea. Deși populația totală a provinciei a scăzut ca urmare a epidemiilor multiple care s-au abătut în acei ani (cea mai mare epidemie de holeră în 1872-1873 dar și alte epidemii de variolă, difterie etc.) și a crizei economico-financiare, numărul și ponderea evreilor s-au situat pe un trend ascendent. Această tendință de creștere a populației evreiești, contrară evoluției demografice a provinciei, se datorează credem noi curentului masiv de imigrare a evreilor în Transilvania și Ungaria după legiferarea emancipării civile la sfârșitul anului 1867. Ridicarea interdicțiilor legislative și administrative care secole la rând au cenzurat așezarea evreilor în acest spațiu a făcut posibilă în anii următori o prezență evreiască mai susținută.

De asemenea, altă particularitate a perioadei cercetate este ușoara diminuare a ponderii evreilor din Transilvania între 1910-1930, deși numeric se constată o creștere de aproape 10 000 de persoane. La baza acestei tendințe se află câteva fenomene cu caracter demografic manifestate în România după primul război mondial. După Unirea Transilvaniei cu România în 1918, prin exercitarea dreptului la autodeterminare națională de către cei mai numeroși locuitori ai Transilvaniei (românii reprezentau atunci 56% din totalul populației⁸, în ciuda politicii de deznaționalizare practicate timp de câteva decenii de către autoritățile de la Budapesta), circa 200 000 de maghiari au părăsit provincia în anii următori⁹. Ei fuseseră încadrați până în 1918 în funcții administrative și militare, ori după prăbușirea Imperiului austro-ungar în toamna anului 1918, cei mai mulți s-au întors la locurile lor de origine. Printre cei 200 000 de maghiari trebuie să numărăm însă și câteva mii de evrei, deoarece se știe foarte bine că majoritatea evreilor din Transilvania au adoptat treptat, către începutul secolului XX, limba maghiară ca și limbă de cultură. În același timp, la creșterea mai modestă a evreilor din Transilvania între 1910-1930 a contribuit și politica autorităților române de la București care, prin circulara din 28 septembrie 1920 a Direcțiunii Poliției și Siguranței Generale, a oferit pentru toți evreii din țară (inclusiv pentru cei din Transilvania) aceleași înlesniri la emigrare pe care le acordase și maghiarilor. Astfel, în primii ani postbelici au plecat din România către SUA 59 193 de locuitori, dintre care 38 030 erau evrei (64,2%)¹⁰.

⁸ Sorina Paula Bolovan, Ioan Bolovan, *Transylvania in the Modern Era...*, p. 176.

⁹ Dumitru Șandru, *Populația rurală a României între cele două războaie mondiale*, Iași, 1980, p. 75; Elemer Illyes, *National Minorities in Romania. Change in Transylvania*, New York, 1982, p. 23.

¹⁰ Dumitru Șandru, *Populația rurală a României...*, p. 77sq.

Tabel nr. 2. Repartiția regională a populației totale și a celei evreiești din Transilvania*

Regiunea	1880		1910		1930		Creșterea între 1880-1910	
	Populația totală	Evrei	Populația totală	Evrei	Populația totală	Evrei	Populația totală	Evrei
Ardeal	2 161 796	32 964 (1,52%)	2 792 564	68 498 (2,45%)	2 874 641	67 749 (2,35%)	32,97%	105,52%
Banat	753 700	10 734 (1,42%)	917 176	13 935 (1,51%)	939 958	14 043 (1,49%)	24,71%	30,8%
Crișana-Maramureș	1 123 604	62 815 (5,59%)	1 564 465	102 075 (6,52%)	1 733 764	111 041 (6,40%)	54,30%	76,87%
Total Transilvania	4 039 100	106 513 (2,63%)	5 274 205	184 508 (3,49%)	5 548 363	192 833 (3,47%)	37,36%	81,04%

* Calculele s-au făcut după sursele indicate la tabelul nr. 1

O problemă importantă a temei cercetate în comunicarea de față o reprezintă analiza repartiției regionale a evreilor din Transilvania. Așa cum se poate observa din Tabelele nr. 2-3, există deosebiri vizibile între diferitele zone pe care le includem generic în noțiunea de *Transilvania*, numărul și ponderea evreilor cunoscând valori sensibil diferite în Ardeal, Banat și Crișana-Maramureș. Să remarcăm mai întâi faptul că între 1880-1930, în toate cele trei unități, ponderea evreilor în ansamblul populației zonelor respective a sporit, reflectând creșterea generală a numărului și ponderii evreilor la nivelul întregii Transilvanii: în Ardeal de la 1,52% la 2,35%, în Banat de la 1,42% la 1,49% și în Crișana-Maramureș de la 5,59% la 6,40%. Ritmurile de creștere ale populației evreiești au fost superioare celor ale populației totale din toate subdiviziunile cu care operăm, în Ardeal înregistrându-se cea mai ridicată creștere (105,52%), de peste trei ori mai mare decât a întregii zone. În cazul Banatului, care a înregistrat un spor demografic modest în cele cinci decenii, și creșterea populației evreiești a fost relativ mică (30,80%) comparativ cu Ardealul sau Crișana-Maramureșul.

Acestor realități demografice le corespund câteva fenomene istorice anterioare emancipării care explică parțial evoluțiile prezentate anterior. În primul rând, în Banat, care a fost aproape întreg secolul al XVIII-lea domeniu al coroanei habsburgice, așezarea evreilor a fost mereu cenzurată prin măsuri administrative și legislative. Apoi, existența în zonă a graniței militare (desființată abia în deceniul opt al secolului al XIX-lea) și a unui domeniu montanistic-minier complex și extins, a adăugat noi restricții în calea prezenței evreilor în Banat (nu întâmplător, la 1787 în comitatele Caraș, Timiș și Torontal existau doar 612 evrei, dintre care peste jumătate – 386 - locuiau doar în orașul Timișoara)¹¹. În Ardeal, provincie cu autonomie largă, depinzând direct de Viena până la dualismul austro-ungar din

¹¹ Moshe Carmilly-Weinberger, *Istoria evreilor din Transilvania (1623-1944)*, p. 36 sq; Ladislau Gyémánt, *Evreii din Transilvania. Destin istoric*, p. 22; Aurel Răduțiu, Ladislau Gyémánt, *Repertoriul izvoarelor statistice privind Transilvania, 1690-1847*, București, f.a., p. 703.

1867, prezența evreiască până în epoca modernă a fost de asemenea restricționată de către autoritățile locale dar și de cele vieneze. De exemplu, aici s-au respectat cu strictețe interdicțiile de așezare a evreilor în perimetrul graniței militare ardelene, la 1830, pe teritoriul regimentului grăniceresc din Năsăud nefiind nici un evreu, în timp ce în granița militară bănățeană la 1838, existau deja 158 de evrei¹². În comitatele din Crișana-Maramureș, care făceau parte din Ungaria, unde se aplica taxa de toleranță introdusă la 1749 de către Maria Terezia, imigrarea evreilor din Boemia, Polonia etc. a fost mai consistentă, de multe ori autoritățile locale acceptând așezarea evreilor și chiar tăinuind față de Viena prezența acestora¹³, cu intenția extorcării fiscale a evreilor în interes propriu.

Tabel nr. 3. Numărul și ponderea regională a populației evreiești din Transilvania*

Regiunea	1880	1910	1930
Ardeal	32 964 (30,94%)	68 498 (37,12%)	67 749 (35,14%)
Banat	10 734 (10,08%)	13 935 (7,55%)	14 043 (7,28%)
Crișana-Maramureș	62 815 (58,98%)	102 075 (55,33%)	111 041 (57,58%)
Total evrei	106 513 (100%)	184 508 (100%)	192 833 (100%)

* Calculele s-au făcut după sursele indicate la Tabelul nr. 1

De-a lungul întregii perioade, Crișana-Maramureșul a concentrat peste 55% din totalul populației evreiești a Transilvaniei, urmând Ardealul și în cele din urmă Banatul. Faptul că în comitatele din această zonă, mai cu seamă în cele nord și nord-vestice (Maramureș, Satu Mare și Bihor) s-a concentrat cea mai mare parte a populației evreiești confirmă tendința de imigrare dinspre Polonia, Boemia, Bucovina și Galiția. Interesantă ni se pare direcția de evoluție regională a populației evreiești după emanciparea civilă din 1867. Astfel, mai ales până la primul război mondial, se constată o ușoară tendință de diminuare a concentrării evreilor în Crișana-Maramureș și Banat, paralel cu o întărire a ponderii populației evreiești din Ardeal. Evoluția aceasta pare pe deplin justificată, date fiind numeroasele piedici de care se loviseră evreii înainte de 1867 atunci când doriseră să se stabilească pe teritoriul fostului principat autonom intracarpatic¹⁴. De altfel, Tabelul nr. 4 confirmă o atare „explozie” demografică a evreilor în majoritatea județelor din Ardeal, paralel cu ușoare involuții sau creșteri modeste ca pondere în județele din Banat și Crișana – Maramureș (excepție face județul Maramureș care s-a dovedit a fi cel mai generos absorbant de imigranți din Galiția, Bucovina și Rusia).

Județele din centrul și sudul Ardealului (Bistrița-Năsăud, Cluj, Harghita, Mureș, Hunedoara etc.), mai dinamice din punct de vedere economic decât

¹² *Ibidem*, p. 700; Ioan Bolovan, *Demographic Aspects of the 2nd Romanian Frontier Guard Regiment (19th century)*, în vol. *The Austrian Military Border. Its Political and Cultural Impact*, editat de Liviu Maior, Nicoale Bocșan, Ioan Bolovan, Iași, 1994, p. 51.

¹³ Moshe Carmilly-Weinberger, *Istoria evreilor din Transilvania (1623-1944)*, p. 80.

¹⁴ Ladislau Gyémánt, *Evreii din Transilvania în epoca emancipării...*, p. 17.

Maramureșul, au atras după emanciparea din 1867 atât evrei din regiunile nordice și nord-vestice ale Transilvaniei, cât și o bună parte din fluxul imigraționist ce venea din afara Ungariei. Bunăoară în județul Hunedoara, exploatarea miniere și industria siderurgică în plină expansiune au favorizat evoluții demografice pozitive, peste media altor județe. Aici, prin colonizări făcute de autorități, prin favorizarea imigranților și nu în ultimul rând printr-un spor natural susținut, s-au înregistrat salturi spectaculoase atât în ceea ce privește populația totală cât și cea evreiască¹⁵. Următoarele 4 exemple din Valea Jiului sunt relevante în acest sens:

Localitatea	1880		1910	
	Locuitori	Evrei	Locuitori	Evrei
Petroșani	2 906 locuitori	138 evrei	12 193 locuitori	818 evrei
Lupeni	1 244 locuitori	0 evrei	8 034 locuitori	302 evrei
Petrila	3 226 locuitori	16 evrei	9 271 locuitori	540 evrei
Vulcan	1 097 locuitori	4 evrei	7 184 locuitori	434 evrei

* Calculele s-au făcut după sursele indicate la Tabelul nr. 1

Mai ales teritoriile ce constituiseră până la reorganizarea administrativă de la mijlocul deceniului opt fostele scaune secuiești și săsești, ori zonele ce fuseseră militarizate (Năsăudul, Orlatul, estul Ardealului) au cunoscut în deceniile de până la primul război mondial creșteri extrem de spectaculoase ale evreilor: în zona Ciucului cu 685%, în zona Trei Scaune cu 720%, în Sibiu cu 764%, în regiunea Năsăudului și Bistriței cu 450% etc.¹⁶ Trebuie precizat că „exploziile” demografice evreiești din zonele menționate au însemnat de regulă concentrarea în localitățile mari și foarte mari, cu alte cuvinte o tendință de așezare preponderent în mediul urban (a se vedea și Tabelul nr. 5).

Din tabelul nr. 4 și din hartă se poate sesiza faptul că ponderea mai mare a populației evreiești la 1880 și 1910 a fost în cele câteva județe din nord-vestul României de astăzi. Evident, se detașează județul Maramureș cu un spor considerabil între 1880-1910, singurul în care evreii au depășit 10% din populația totală atât la 1880 cât și la 1910 (13,7%). Urmează județele Satu Mare (7,49% la 1880 și 7,87% în 1910) și Bihor (5,23% și 5,67%), care deși concentrează evrei în proporție mult mai mare decât alte județe ale Transilvaniei, prezintă între 1880-1910 creșteri aproape insesizabile. Semnificativ ni se pare însă alt aspect, anticipat câteva pasaje mai sus, și anume tendința de creștere consistentă a ponderii evreilor în județele din nordul și nord-vestul Transilvaniei aflate în „linia a doua”, adică după Maramureș, Satu Mare și Bihor. Astfel, în județele Bistrița-Năsăud, Sălaj, Cluj, Harghita și Mureș, ponderea evreilor între 1880-1910 crește cu grade diferite, situate între 1 și 1,8%. Această evoluție până la primul război mondial a repartiției

¹⁵ Ioan Bolovan, *Transilvania între revoluția de la 1848 și Unirea din 1918. Contribuții demografice*, Cluj-Napoca, 2000, p. 64.

¹⁶ Ladislau Gyémánt, *Evreii din Transilvania. Destin istoric*, p. 93; Ioan Bolovan, *Demographic Aspects of the 2nd Romanian Frontier Guard Regiment...*, p. 51; Gustav Zikeli, *Bistriz zwischen 1880 und 1950. Erinnerungen eines Buchdruckers*, München, 1989, p. 84.

Tabel nr. 4. Ponderea evreilor în județele Transilvaniei*

An	Alba	Arad	Bihar	Bistrița- Năsăud	Brașov	Carai-Severin	Cluj	Covasna	Harghita	Hunedoara	Maramureș	Mureș	Satu Mare	Sălaj	Sibiu	Timiș
1880	1,15%	2,31%	5,23%	3,4%	0,72%	0,44%	2,62%	0,37%	0,39%	0,83%	10,2%	1,69%	7,49%	3,6%	0,55%	2,04%
1910	1,27%	2,20%	5,67%	5,2%	1,09%	0,59%	4,41%	0,81%	1,51%	1,72%	13,7%	2,69%	7,87%	4,1%	0,90%	2,06%

* Calculele s-au făcut după sursele indicate la Tabelul nr. 1, iar județele corespund organizării administrative actuale

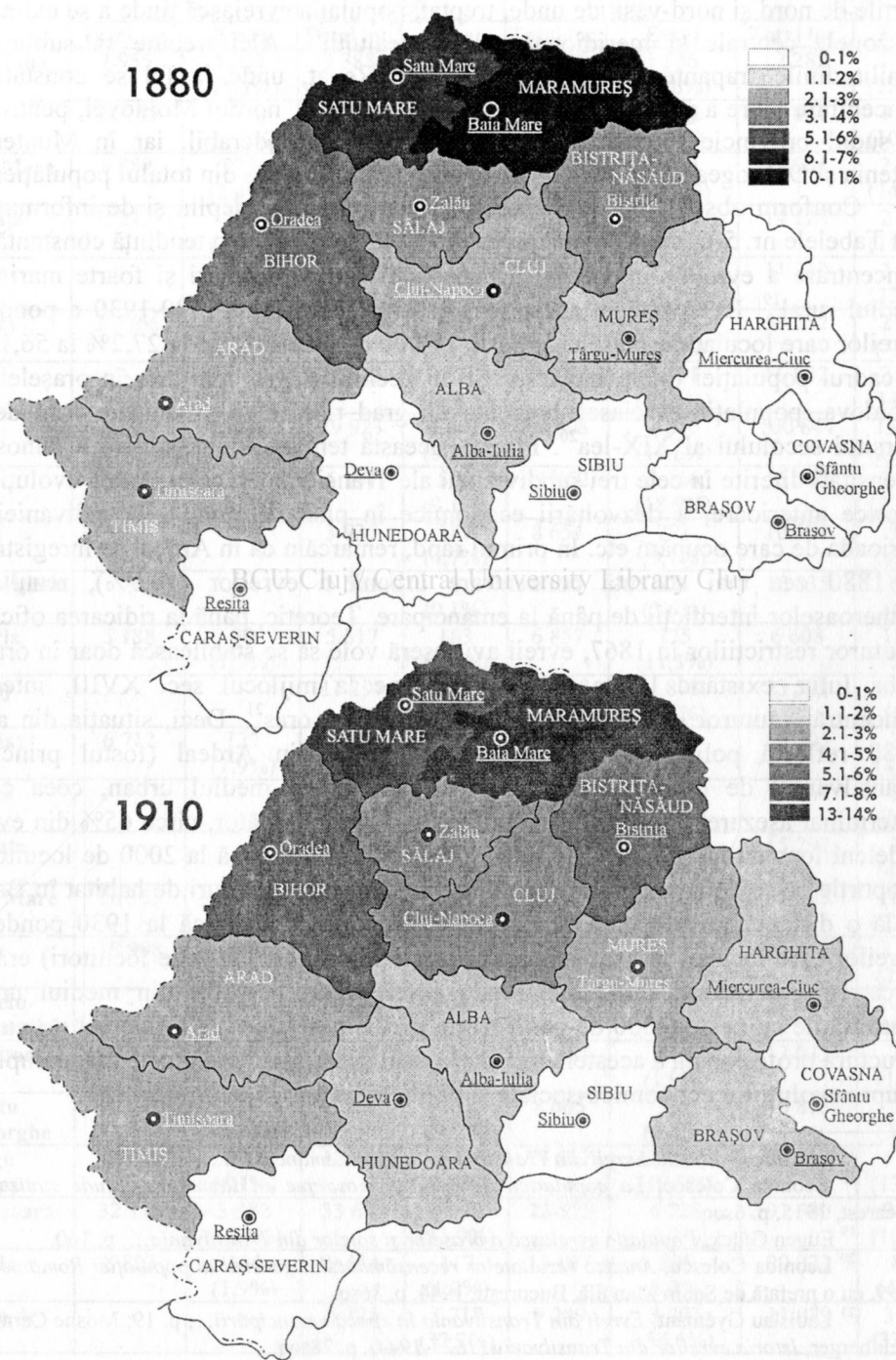
BCU Cluj / Central University Library Cluj

Tabel nr. 5. Distribuția regională a populației evreiești din Transilvania pe tipuri de habitat*

Regiunea	1880						1930					
	0-500 locuit.	501- 1 000	1 001- 2 000	2 001- 5 000	5 001- 10 000	Peste 10000	0-500	501- 1 000	1 001- 2 000	2 001- 5 000	5 001- 10 000	Peste 10 000
Ardeal	4 584 13,9%	9 468 28,7%	7 528 22,8%	3 952 11,9%	3 954 11,9%	3 478 10,5%	987 1,4%	4 465 6,59%	8 091 11,9%	9 785 14,4%	8 729 12,8%	35 692 52,68%
Banat	199 1,85%	1 051 9,79%	1 352 12,6%	2 598 24,2%	1 515 14,1%	4 019 37,4%	24 0,17%	236 1,68%	287 2,04%	737 5,24%	1 521 10,8%	11 238 80,02%
Crișana- Maramureș	3 364 5,35%	7 748 12,3%	15 760 25,1%	10 196 16,2%	4 259 6,78%	21 488 34,2%	785 0,70%	5 289 4,76%	10 753 9,68%	22 889 20,6%	10 031 9,03%	61 294 55,19%
Total Transilvania	8 147 7,64%	18 267 17,1%	24 640 23,1%	16 746 15,7%	9 728 9,13%	28 985 27,2%	1 796 0,93%	9 990 5,18%	19 131 9,92%	33 411 17,3%	20 281 10,51%	108 224 56,12%

* Calculele s-au făcut după sursele indicate la Tabelul nr. 1

Ponderea evreilor în județele din Transilvania în cadrul populației totale

teritoriale a evreilor din Transilvania confirmă „ca sursă și direcție a imigrării, părțile de nord și nord-vest, de unde, treptat, populația evreiască tinde a se extinde” în zonele centrale și meridionale ale Ardealului¹⁷. Aici trebuie să subliniem similitudinile frapante existente cu Vechiul Regat, unde la fel se constată o concentrare mare a populației evreiești în județele din nordul Moldovei, pentru ca în sudul provinciei ponderea evreilor să scadă considerabil, iar în Muntenia, Oltenia și Dobrogea să fie sensibil diminuată, chiar sub 1% din totalul populației¹⁸.

Conform observației unui specialist, confirmată pe deplin și de informațiile din Tabelele nr. 5-6, după emanciparea din 1867 se constată o tendință constantă de concentrare a evreilor în mediul urban și în localitățile mari și foarte mari din mediul rural¹⁹. Relevantă în acest sens este dublarea între 1880-1930 a ponderii evreilor care locuiau în orașele de peste 10 000 de locuitori, de la 27,2% la 56,12% în cadrul populației totale evreiești. Și în Vechiul Regat, mai ales în orașele din Moldova, populația evreiască prezenta un grad ridicat de urbanizare încă de la sfârșitul secolului al XIX-lea²⁰. Firește, această tendință demografică a cunoscut intensități diferite în cele trei subdiviziuni ale Transilvaniei, ca urmare a evoluțiilor istorice anterioare, a dezvoltării economice în plan regional a Transilvaniei în perioada de care ocupăm etc. În primul rând, remarcăm că în Ardeal se înregistrase la 1880 cea mai scăzută concentrare urbană a evreilor (10,5%), rezultatul numeroaselor interdicții de până la emancipare. Teoretic, până la ridicarea oficială a tuturor restricțiilor în 1867, evreii avuseseră voie să se stabilească doar în orașul Alba Iulia, existând la un moment dat, pe la mijlocul sec. XVIII, intenția concentrării tuturor evreilor din provincie în acest oraș²¹. Deci, situația din anul 1880 reflectă politica anterioară a autorităților din Ardeal (fostul principat Transilvania) de descurajare a stabilirii evreilor în mediul urban, ceea ce a determinat așezarea acestora în mediul rural. Nu întâmplător, circa 65% din evreii ardeleni locuiau la 1880 în sate mici și foarte mici (de până la 2000 de locuitori), proporție ce se detașează foarte mult față de dispersia pe tipuri de habitat în Banat și la o distanță vizibilă față de Crișana-Maramureș. Faptul că la 1930 ponderea evreilor care locuiau în așezări mici și foarte mici (sub 2 000 de locuitori) era de circa 16% în cadrul populației totale evreiești, iar a celor din mediul urban (localitățile cu peste 5 000 de oameni) de aproximativ 76%, a influențat nu numai structura profesională a acestei etnii, dar a avut și consecințe din cele mai complexe asupra evoluțiilor economico-sociale și politice din perioada interbelică.

¹⁷ Ladislau Gyémánt, *Evreii din Transilvania în epoca emancipării...*, p. 19.

¹⁸ Leonida Colesco, *La population de religion mosaïque en Roumanie. Etude statistique*, Bucarest, 1915, p. 6sqq.

¹⁹ Eugen Glück, *Populația evreiască a orașelor și satelor din Transilvania...*, p. 160.

²⁰ Leonida Colescu, *Analiza rezultatelor recensământului general al populației României din 1899*, cu o prefață de Sabin Manuilă, București, 1944, p. 86sq.

²¹ Ladislau Gyémánt, *Evreii din Transilvania în epoca emancipării...*, p. 19; Moshe Carmilly-Weinberger, *Istoria evreilor din Transilvania (1623-1944)*, p. 28sqq.

Tabel nr. 6. Evoluția populației evreiești din câteva orașe ale Transilvaniei

Orașul	1870		1880		1910		1930	
	Total loc.	Evrei	Total loc.	Evrei	Total loc.	Evrei	Total loc.	Evrei
Alba Iulia	7 955	1 221 (15,3%)	7 388	1 112 (15,1%)	11 616	1 586 (13,6%)	12 282	1 558 (12,6%)
Arad	32 745	3 710 (11,3%)	35 556	4 415 (12,4%)	63 166	6 295 (9,9%)	77 181	7 801 (10,1%)
Baia Mare	9 082	222 (2,4%)	8 632	399 (4,6%)	12 877	1 402 (10,8%)	13 904	2 030 (14,6%)
Bistrița	7 212	229 (3,1%)	8 063	378 (4,6%)	13 236	1 441 (10,8%)	14 128	2 198 (15,5%)
Borșa	-	-	5 528	1 144 (20,6%)	9 343	2 260 (24,1%)	11 230	2 486 (22,1%)
Brașov	27 766	217 (0,8%)	29 584	610 (2,1%)	41 056	1 417 (3,4%)	59 232	2 594 (4,4%)
Carei	-	-	12 523	2 112 (16,8%)	16 078	2 491 (15,5%)	16 042	2 394 (14,9%)
Cluj	26 382	3 008 (11,4%)	29 923	1 601 (5,3%)	60 808	7 046 (11,6%)	100 844	13 504 (13,4%)
Dej	5 832	351 (6,1%)	6 191	560 (9,1%)	11 452	2 166 (18,9%)	15 110	3 360 (22,2%)
Deva	-	-	3 935	187 (4,7%)	8 654	791 (9,1%)	10 509	914 (8,7%)
Gheorgheni	-	-	5 503	8 (0,1%)	8 905	321 (3,6%)	10 335	619 (6%)
Gherla	5 188	90 (1,7%)	5 317	183 (3,4%)	6 857	775 (11,3%)	6 608	1 037 (15,7%)
Lugoj	-	-	11 297	1 253 (11,1%)	19 818	1 878 (9,5%)	23 593	1 418 (6%)
Mediaș	6 712	127 (1,9%)	6 489	197 (3,1%)	8 626	354 (4,1%)	15 505	718 (4,6%)
Reșița	-	-	9 365	72 (0,8%)	17 384	457 (2,6%)	19 868	348 (1,8%)
Salonta	-	-	10 403	298 (2,8%)	15 493	843 (5,3%)	15 297	740 (4,8%)
Satu Mare	18 353	1 357 (7,4%)	19 708	2 855 (14,5%)	34 892	7 194 (20,6%)	51 495	11 533 (22,4%)
Sibiu	18 998	168 (0,9%)	19 446	420 (2,1%)	33 489	1 307 (3,9%)	49 345	1 441 (2,9%)
Sighetu Marmației	-	-	10 852	3 380 (31,1%)	21 370	7 981 (37,3%)	27 270	10 609 (38,9%)
Sighișoara	8 204	24 (0,3%)	8 788	70 (0,8%)	11 587	217 (1,9%)	13 033	161 (1,2%)
Sfântu Gheorghe	4 366	100 (2,3%)	5 268	134 (2,5%)	8 665	383 (4,4%)	10 818	378 (3,5%)
Târgu Mureș	12 678	773 (6,1%)	12 883	847 (6,6%)	25 517	2 755 (10,8%)	38 517	5 193 (13,5%)
Timișoara	32 113	3 982 (12,4%)	33 694	4 019 (11,9%)	72 555	6 728 (9,3%)	91 580	9 368 (10,2%)
Turda	8 803	164 (1,9%)	9 434	117 (1,2%)	15 167	505 (3,3%)	20 023	852 (4,3%)
Vișeu de Sus	-	-	5 325	1 717 (32,2%)	9 249	3 201 (34,6%)	11 079	3 734 (33,7%)

Tabelul nr. 6 permite reconstituirea dinamicii populației evreiești din 25 de orașe ale Transilvaniei în perioada 1870-1930, observându-se numeroase fluctuații decenale. Însă, peste toate aceste variații decenale, pentru întreaga secvență temporală investigată putem distinge un trend ascendent pentru majoritatea orașelor din tabel. Doar câteva orașe (Alba Iulia, Arad, Timișoara, Carei, Lugoj) prezintă o diminuare a ponderii evreilor în cadrul populației totale, deși numeric, în cifre brute, situația era diferită, numărul evreilor crescând considerabil (de exemplu în Timișoara, de la 3 982 evrei în 1870 – cu o pondere de 12,4% – s-a ajuns în 1930 la 9 368, însă proporția a scăzut la 10,2%). Din cele 5 orașe menționate anterior, 4 se aflau în Banat și Crișana-Maramureș, doar Alba Iulia aparținând Ardealului. Aceasta confirmă tendința de concentrare a evreilor în mediul urban ardelean, oarecum ca o compensare a situației de până la 1867. Din tabel mai sesizăm creșteri spectaculoase ale populației evreiești în orașele ce făcuseră parte până la reforma administrativă din Ungaria din 1875-1876 din scaunele săsești și secuiești (în orașele din Secuime proporția izraeliților a crescut între 1850-1900 de la 1,1% la 5,06%²²), zone unde din motive economice mai ales, rezistența autorităților locale și chiar și a localnicilor față de imigrarea evreilor a fost foarte mare. Astfel, în Gheorgheni de la 8 evrei în 1880 (0,1%) se ajunge în 1930 la 619 (6%), în Târgu Mureș de la 773 (6,1%) în 1870 la 5 193 (13,5%), în Bistrița de la 229 (3,1%) în 1870 la 2 198 (15,5%) în 1930 etc.

În concluzie, diagnoza asupra evoluției demografice a evreilor din Transilvania între emancipare și Shoah relevă câteva aspecte extrem de bine conturate. Înainte de toate se impune a fi menționat cursul ascendent, numeric dar și procentual al populației evreiești din toate cele 3 subdiviziuni ale Transilvaniei, cu un spor mai consistent în cazul Ardealului. Densitatea mare în județele din nordul și nord-vestul provinciei confirmă direcțiile imigrării externe, dar și faptul că unele unități administrative locale (Maramureșul, Satu Mare etc. au fost un „rezervor” de extindere a evreilor în județele din centrul și sudul Transilvaniei. De asemenea, „explozia” demografică din unele orașe ale provinciei, asociată cu procesul de industrializare și de modernizare a societății transilvănene a însemnat și o veritabilă „explozie” pentru populația evreiască de aici, care a înregistrat ritmuri de creștere cu adevărat spectaculoase. Modificările din repartitia regională a evreilor pe tipuri de habitat au generat transformări multiple nu numai în interiorul comunităților evreiești dar au marcat și relațiile interetnice, chiar evoluția și intensitatea locală a antisemitismului modern. Pornind de la aceste realități demografice, cu siguranță că studii viitoare vor putea realiza asocieri diverse (numărul, ponderea și structura profesională a evreilor, nivelul alfabetizării și instrucției a populației majoritare, rezultatele electorale ale partidelor de dreapta și extremiste etc.), care cu siguranță vor aduce interpretări nuanțate la istoria perioadei de care ne ocupăm.

²² Pál Judit, *Procesul de urbanizare în scaunele secuiești în secolul al XIX-lea*, Cluj-Napoca, 1999, p. 109.